

ПОВЕДЕНИЕТО, ХАРАКТЕРЪТ И ЕЗИКЪТ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ГЪРЦИ

Богдан Богданов

Искам да изразя своята почит към конгреса на неоелинистите в София, като споделя свои наблюдения и мисли върху особеностите на поведението и народностния характер на съвременните гърци. На изложение по подобна тема се придава трудно научен характер, най-вече, защото говорещият е ограничен от конкретни гледни точки. Както е и в моя случай. Като класически филолог съм поверсиран в старогръцкия отколкото в новогръцкия и на свой ред познавам по-добре античния отколкото съвременния гръцки живот. Непълните ми познания за съвременна Гърция са оцветени емоционално от възторзи, но и от чуждота, на която е изложен чужденецът, още повече чужденецът съсед. Подобни, макар и в други пропорции чувства ограничават и гърците, когато се заемат с тази тема.

Говоренето за поведението и характера на един народ се затруднява и обективно поради сложната процедура на съгласуването на общата представа за тях с едни или други техни проявления. Защото гледани цялостно, поведението и характерът на един народ са нещо виртуално, докато проявенията им напротив са нещо актуално и наблюдаемо. Оттук и трудността да назовем гръцкото поведение и характер така, щото никое тяхно проявление да не ги опростява и подменя. Както примерно ни се струва безспорно, че гърците се скупчват лесно, и то преди да са разбрали каква е целта на образуването на човешка група. Но дали тази черта е само гръцка и какво е отношението ѝ към сложната цялост на гръцкия манталитет? Към това колебание се добавя рискът на преминаването от конкретен към по-общ характеров признак, от скупчването към "подвижността" или "първичния колективизъм" на гърците. Защото подобни формулировки естествено се съпровождат от положителни или отрицателни конотации.

Поради неотстранимия ценностен аспект на темата и скритото осъществяване на колективна принадлежност чрез нея, говоренето за манталитета на един народ обикновено протича несистемно. Знаем, че разглеждан цялостно, манталитетът е нещо виртуално, което е в сложни отношения с по-малки цялости и гъмжило от актуални проявления, но предпочитаме да се занимаваме не с тази сложност, а с по-лесните опозиции вътре в нея - например, с противоположните черти в поведението на столичаните атиняни и на жителите на Солун, или с подобни опозиции в характера на два съседни народа. Както в случая със скупчването. Струва ни се безспорно, че то е признак на гръцкото поведение, не само защото е нещо наблюдаемо, но и защото изпъква поради противоположната склонност на българите да не се скупчват, дори след като разберат за какво се събира една група от хора.

Разбира се, по-сериозната изследователска задача е да не позволим тази опозиция да се натовари с ценностен смисъл. При опита обаче да я преведем в по-обща формули като "подвижност-неподвижност" или "атомарност-колективност",

възниква проблемът, че тези формули се използват и при сравняването на други съседни народи. Французите спрямо англичаните или немците са носители на същата опозитивна черта като гърците. Разбира се, изпълнителите на сравнението се опитват да конкретизират универсалната опозиция "подвижност-неподвижност" с добавяне на други опозитивни черти. Подвижността се допълва от интелигентност и хитрост, а неподвижността от неинтелигентност и честност. Но, така или иначе, картината е абстрактна - гърците продължават да приличат на французите и да бъдат интелигентни и хитри, а българите лесно се смесват с неинтелигентните честни немци.

Добро или лошо, сравнителното характеризирание отнема погледа от преплитащите се прилики и разлики в сложната мрежа от качества, помагача да се изрази виртуалното цяло на поведението и характера на един народ. Както добре знаем, разликите между два съседни народа по линията на определена черта се преплитат с прилики по линията на друга. Разликите по признака скупчване и подвижност, които помагат за разбирането на гръцкия и българския народностен характер, се преплитат с прилики по линията на общото за двата народа балканско битие. При това гръцкият народностен характер включва и коефициента на европейския живот, който определя и поведението на съвременните българи.

Така че сме изправени пред апория. Стремим се да спазваме добрата методика и да говорим обективно по темата за народностния характер, но сме ограничени от една или друга конкретност. Както е в моя случай. Пребиванията ми в Гърция са ме подтикнали към определени представи за приликите и разликите между гръцкия и българския живот и оттук към опозитивни заключения за поведението и характера на гърците и българите. На погледа ми са се натрапили очевидни неща като скупчването, за което стана дума, или като различната форма на гръцкото и българското разговоряне. Така се е оформила моята идея, че ценността на гръцкото разговоряне е в самото него, от което следва и поддържането му с всички средства, докато насоченото към цел българско разговоряне не е така дълго и сладостно. Големият въпрос обаче е колко и с какъв характер трябва да бъдат подобни работни представи, за да имат сигурност заключенията за общото на т.нар. народностен характер.

Вероятно са ми повлияли и други цялостни представяния по темата за поведението и характера на съвременните гърци. Сигурен съм обаче, че възгледите ми по въпроса нямаха да имат този вид, ако не бях изпитал възторга от възхитителното есе на Никос Диму "Нещастие да си грък". Публикувано в 1975 година и преиздавано многократно, то е свидетелство за щастливата среща на действителен философски поглед, личен опит и изказване с поетична сила. Свидетелство е и за високото равнище на самосъзнание в елинската културна среда, за способността ѝ да говори за себе си критично, същевременно меко и с обич към своето. Диму анализира поведението и характера на съвременните гърци като грък. Това, че е песимист и мърмори по гръцки, не му пречи да формулира блестящо в допълващи се формули чертите на елинското поведение. Това е първата ценност на този текст - способността за проблематизиране, за виждане по динамичен начин на простото. Втората ценност е, че говорейки точно и с болка за гърците, Диму говори и за човека на Балканите. Някои от пунктовете на народностния портрет в "Нещастие да си грък" важат само за гърка - например

прекомерността на преувеличаването. Но не са малко и коментираните черти, които се отнасят без приближение и за българина. Това е косвеното указание на есето на Диму. Говорейки по абстрактната тема за поведението и характера на един народ, е редно да предполагаме, че обсъжданият предмет е в нещо неидентичен на себе си. Казаното за гърците в редица пунктове не важи само за тях.

Което не означава, че не бива да се питаме за специфичното гръцко в поведението и характера на съвременните гърци. Каквато привилегирована специфичност например откриваме в гръцкия език, в жестовете на народностния характер, проявени в гръцкото езиково поведение, този вторичен език, който не съм сигурен дали се изучава добре от съвременната социолингвистика.

Твърдя, без да мога да го докажа, че речевото поведение следва определени основни принципи за ориентиране в света, зададени от езика. В случая с гръцки език най-основният е може би склонността към затваряне, контрирана от вкус към отвореност и разнообразие. От една страна, нетърпимост към чуждото и усилие да се спре развитието на езика. И то не само в по-стария език с неговото противопоставяне на чуждото влияние, особено в областта на лексиката. Имам предвид парадигматичното превеждане в ново време на латинското "individuum" с неговия образец "atomon" и ред други подобни преобразувания посредством гръцки корени, водещи до внушението, че всичко е свое, но не винаги и до възприемане на вложения в тях европейски смисъл. От друга страна, обилие от синоними, варианти и повторения. Съвременният гръцки продължава да се радва на лексикалното и стилистичното разнообразие на старогръцката реч. Струва ми се, че този характеров белег, бих го нарекъл страх от безформенността на неказването, е останал непроменен от времената на Платон и Изократ.

Но и по-конкретно. Как са проявени в гръцката реч такива черти на гръцкото поведение и менталитет като забързаността и прибързаността, самочувствието, което черпи енергия от комплекса за малоценност, или цененето на непосредствения живот, състезателността и южната нескромност? Когато се слуша гръцкото говорене, без да се разбира какво се казва, впечатлението е за смесица от възхищение и възмущение. Сякаш говорещите опровергават нечие твърдение. А те споделят обикновени неща. Говорят така, все едно че са мълчали дълго. Сякаш се страхуват от празнотата на мълчанието или очакват да станат други и се ужасяват, че ако млъкнат, ще се окажат същите.

Видимата цел на гръцкото говорене е човек да намери кому да съобщи изключителното, което му се е случило. Това е стар жест. И тримата бърбровци в "Характерите" на Теофраст са с такава нагласа. Но работата не е само в съобщаването и споделянето, но и в спечелването на състезанието със събеседника, в постигането на признание. Оттук и външната форма на гръцкото говорене със свободно изтичащ, готов да премине към крясък или песен глас. То е надговаряне-надвикване, грижа да не се изпусне думата. Не само в живота, но и в телевизионно предаване петима събеседници могат да говорят половин минута заедно, при това като се чуват и коментират казаното от другите. Както младеж, управляващ мотор и провиращ се в потока от леки коли в Атина, гледа и напред, но се е обърнал и назад, за да разговаря с возещия се зад него. Не знам дали на много места по света се срещат бягащи за здраве, които не просто разговарят, но спорят и дори се карат.

Гръцкото говорене има симпатичното проявление на светкавично разразяващи се скандали и също светкавични сдобрявания и сприятелявания.

Въпросът е как определени поведенчески стереотипи, зад които се крие манталитет, се поддържат от фразови форми и жестове. Например говоренето с вдигнати рамене и ръце, с повдигнати вежди, не изразява ли основния тон на гръцката реч - протестирането-очудване-възхищение? Какво друго изразяват те? Да не би готовност за общуване и общност? Толкова многото възклицания и утвърдителни. Като прекрасното "malista" - съгласие, готовност за общност, но и средство за отнемане на инициативата на събеседника. Игрова общителност, бързо подаване и отнемане на думата, без сърдене като в детска игра.

Както всички езици и гръцкият твори скрит идеал за човек. Не е лесно да се каже какъв е той. Идеалният грък е може би обхванен и забързан човек, със самочувствие, привързан към живота сега, но ценител и на миналото, и на едно друго, което не е тук. Човек, напрегнат между страстна привързаност към своето и горчивина, че то е толкова несъвършено, от съпрягане на реалност и идеал. Затова и животът е поредица от ситуации на събиране за обсъждане, на среща с добър събеседник за повдигане на несъвършената реалност в по-добра степен, угриженост от всичко, но особено от това, дали нещата се поддават на обсъждане. Оттук и стереотипът на учудването-възмушение-възхита в хор, интонацията на бързо пропадане в криза и неочаквано излитане в обща радост.

Тези формулировки са задължени във висока степен на есето на Никос Диму. Разликата е, че Диму вярва в реалността на гръцкия манталитет. Докато за мене той е само насочваща виртуалност. Такова нещо е и гръцката реч. Когато говорим за нея в единствено число, тя не е повече от коефициент на реално съществуващите, опитващи се да бъдат заедно в цялото на езика речи. Затова завършвам това есе с методологическата бележка, че основният проблем на разбирането на поведението и характера на съвременните гърци не е в тях, а в самата процедура на разбиране на подобни предмети.